

Wrocław, dnia 18 sierpnia 2022 r.

mgr Magdalena Całus
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

**Streszczenie rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Aurelii Całus
pt. „Osadzeni niebezpieczni w polskim systemie penitencjarnym”**

Rozważania podjęte w niniejszej rozprawie doktorskiej skoncentrowane zostały wokół osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego, czyli tzw. osadzonych niebezpiecznych. Źródłami owego „zagrożenia” i jednocześnie podstawami kwalifikacji są popełnienie określonego rodzaju przestępstwa o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, naganne zachowanie podczas obecnego lub uprzedniego pobytu w jednostce penitencjarnej lub popełnienie przestępstwa w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw, zwłaszcza z uwagi na kierowniczą lub znaczącą rolę w grupie lub związku, a wszystko to w połączeniu ze szczególnymi cechami osobowościowymi osadzonego polegającymi głównie na wysokim stopniu demoralizacji i nieprzewidywalności zachowania. Istota zagadnienia osadzonych „niebezpiecznych” sprowadza się do stosowania w jednostce penitencjarnej rygorystycznych pod względem technicznym i organizacyjnym warunków izolacji, nierzadko ingerujących w sferę prywatności i intymności osadzonych. Tak daleko idące następstwa kwalifikacji do kategorii „N” powodują, że kwestia wykonywania kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania przez osadzonych „niebezpiecznych” stanowi przedmiot kontroli dokonywanych przez krajowe i międzynarodowe organizacje oraz instytucje zajmujące się ochroną przestrzegania praw człowieka.

Przedmiotem badań była analiza wykonywania kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania przez tzw. osadzonych niebezpiecznych. Głównymi celami rozprawy doktorskiej było natomiast ustalenie, czy obowiązujące regulacje dotyczące odpowiednio wykonywania kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania przez tzw. osadzonych niebezpiecznych uwzględniają międzynarodowe standardy oraz czy model postępowania z osadzonymi „niebezpiecznymi” w izolacji penitencjarnej wynikający z przepisów kodeksu karnego wykonawczego jest realizowany w praktyce.

Zważywszy na specyfikę badanych problemów zdecydowano się na zastosowanie kilku metod badawczych. W części teoretycznej rozprawy celem ukazania ewolucji wyodrębniania kategorii więźniów „niebezpiecznych” oraz reguł postępowania z nimi wykorzystana została metoda historycznej analizy prawa. Następnie, posługując się metodą dogmatycznej analizy prawa, analizie poddane zostały akty prawa międzynarodowego, w tym raporty CPT odnoszące się do osadzonych „niebezpiecznych” w polskich jednostkach penitencjarnych, a także akty prawa krajowego, tj. przepisy kodeksu karnego wykonawczego oraz akty prawne o charakterze wykonawczym w postaci rozporządzeń oraz zarządzeń i instrukcji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. W tym zakresie dokonano analizy aparatu pojęciowego oraz podjęto próbę usystematyzowania i rozwiązania zagadnień doktrynalnych wykładni i stosowania prawa aktualnie obowiązującego, a w konsekwencji zaprezentowano preferowany model postępowania z więźniami „niebezpiecznymi”. Rozważania dogmatyczne uzupełniła analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach skarżących, którzy wykonywali karę pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania w warunkach reżimu „niebezpiecznego”, i którzy w związku z powyższym w skargach indywidualnych zarzucili władzom Polski naruszenie poszczególnych postanowień EKPC. Przeprowadzono ją w formie zbiorowego studium przypadku, a ostatecznie instrumentalnego studium obejmującego kilka przypadków. Rozważania teoretyczne dopełniła analiza wyników badań empirycznych, które zostały przeprowadzone w oparciu o dwie metody. W pierwszej kolejności została dokonana analiza statystyczna danych zastanych, która pozwoliła poznać rozmiary badanego zjawiska oraz jego dynamikę. W dalszej części dokonano analizy specjalnie zebranego materiału o charakterze jakościowym, to jest dokumentów związanych z przebiegiem wykonywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania znajdujących się w teczkach akt osobowych wybranych więźniów „niebezpiecznych”. Analiza ta umożliwiła rozpoznanie niuansów w przebiegu izolacji penitencjarnej osadzonych „niebezpiecznych”, w tym dotyczących procedury kwalifikacji do kategorii „N” oraz weryfikacji przedmiotowego statusu.

Rozważania zostały ujęte w sześciu rozdziałach poprzedzonych wprowadzeniem i zwięzłym podsumowaniem, w którym zawarto wnioski stanowiące rezultat przeprowadzonych badań. Dysertacja zawiera także bibliografię, wykaz tabel i wykresów, a także wzory zastosowanych narzędzi badawczych.

W rozdziale I podjęto próbę zdefiniowania pojęcia osadzonego „niebezpiecznego”, odwołując się do regulacji kodeksowych oraz przepisów rangi podustawowej. W dalszej

części, uwzględniając cztery przedziały czasowe, ukazano ewolucję postępowania z osadzonymi „niebezpiecznymi” z uwzględnieniem odpowiednich regulacji prawnych.

W rozdziale II przedstawione zostały zasady postępowania z osadzonymi „niebezpiecznymi” w kontekście ogólnych standardów wynikających z prawa międzynarodowego oraz europejskiego. W tym zakresie przedstawiono standardy postępowania z przedmiotową grupą osadzonych wynikające z aktów prawnych wydanych w ramach działalności ONZ oraz Rady Europy. Szczególną uwagę skupiono również na standardach postępowania z osadzonymi „niebezpiecznymi”, wynikających z raportów CPT sporządzonych po przeprowadzeniu wizytacji polskich jednostek penitencjarnych, a także ze sprawozdań z działalności CPT oraz z orzecznictwa ETPC wydanego w sprawach prowadzonych przeciwko Polsce.

W rozdziale III analizie poddano aktualnie obowiązujące przepisy prawa krajowego dotyczące więźniów „niebezpiecznych”. Skoncentrowano się na celu kwalifikowania, przedmiotowych i podmiotowych przesłankach kwalifikacyjnych, a także procedurach kwalifikowania oraz weryfikowania i odwoływania statusu „N”. Następnie dokonano analizy regulacji dotyczących specjalnych oddziałów i cel dla osadzonych „niebezpiecznych” oraz zabezpieczeń techniczno-ochronnych, a kolejno reguł postępowania z tą grupą więźniów.

Rozdział IV poświęcony został analizie danych statystycznych, która pozwoliła poznać rozmiary badanego zjawiska, jego dynamikę, a także przyjrzeć się jednostkom penitencjarnym, w których stworzono oddziały lub wyznaczono cele dla osadzonych „niebezpiecznych”.

W rozdziale V przedstawiono jakościową analizę procedury kwalifikacji do kategorii „N” oraz przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania przez osadzonych, którzy w dniu prowadzenia badań posiadali lub uprzednio, w toku aktualnie na dzień prowadzenia badań wykonywanej kary lub tymczasowego aresztowania, posiadali status osadzonego „niebezpiecznego”. Na wstępie dokonano charakterystyki socjodemograficznej oraz kryminalnej i penitencjarnej badanej populacji osadzonych. Następnie skoncentrowano się na aspektach związanych z procedurą kwalifikacji do kategorii osadzonych „N” oraz weryfikacji statusu „N”, ze skargami na przedmiotowe decyzje, oddziaływaniami penitencjarnymi, wykonywaniem kary pozbawienia wolności przez osadzonych „N” w systemie programowanego oddziaływania oraz terapeutycznym, zachowaniem osadzonych „niebezpiecznych” w toku wykonywanej kary. Nadto dokonano

analiz dotyczących osadzonych, którzy kilkakrotnie byli kwalifikowani do kategorii „N”, wyników prognoz kryminologiczno-społecznych, powodów wydania opinii psychologicznych, wywiadów środowiskowych, udziału w tzw. zdarzeniach nadzwyczajnych, wniosków sporządzanych wobec osadzonych „N” w toku wykonywanej kary, a także zaleceń profilaktycznych dotyczących postępowania z więźniami „niebezpiecznymi”.

W ostatnim rozdziale przedstawiona została jakościowa analiza wyników badań aktowych dotyczących poszczególnych aspektów przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania wyłącznie w odniesieniu do osadzonych, którym status „N” został odwołany. W powyższym zakresie dokonano charakterystyki socjodemograficznej oraz kryminalnej i penitencjarnej badanej grupy osadzonych, następnie analizy procedury kwalifikacji do kategorii „N” oraz weryfikacji przedmiotowego statusu. Kolejno analizie poddano uczestnictwo tych osadzonych w oddziaływaniach penitencjarnych, a także wykonywanie przez nich kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania lub terapeutycznym. Na koniec przeanalizowano ich zachowanie, a także wnioski wynikające z wywiadów środowiskowych oraz udział w tzw. zdarzeniach nadzwyczajnych. Głównym założeniem przedstawionej wyżej systematyki rozdziału V i VI było ustalenie okoliczności dotyczących przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania, które skutkowały odwołaniem wobec poszczególnych osadzonych statusu „N”.

Magdalena Córka